

ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՃՅՈՒՂԵՐԻ ՄԵՐՁԵՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ. ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆԻ ՏԵՄԱԿԵՏՆ ՈՒ ԱՐԴԻ ՈՐՈՇ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

ՆՈՐԱՅՐ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ԱՄՆ Արևմտյան թեմի առաջնորդարան

Աշխարհաբարի երկու ճյուղերի նորմավորման ընթացքը մշտապես ուղեկցվել է այդ ճյուղերի փոխադարձ կանոնակարգման, հին լեզվի հետ հարաբերությունների սահմանների հստակեցման հարցադրումներով: Սույն հոդվածում անդրադարձ է կատարվում գրական հայերենի ճյուղերի կանոնավորման և հնարավոր մերձեցմանն առնչվող միևնույն մեր օրերը հասնող հին ու նոր առաջարկներին: Դրանք հատկապես ակտիվ էին 19-րդ դարի կեսերից, հիշատակելի են, օրինակ՝ Նահապետ Ռուսինյանի և Ստեփան Պալասանյանի մոտեցումները: Առավել մանրամասն ներկայացվում է Մանուկ Աբեղյանի ուշագրավ հոդվածը և նրանում արտահայտված տեսակետները: Այս ուղղությամբ արված հրապարակումներում բազմիցս արտահայտվել են երկու ճյուղերի մերձեցման, անգամ՝ միավորման գաղափարներ թե՛ արևմտահայ, թե՛ արևելահայ իրականության մեջ: Այս լեզվական-գրական շարժման մեջ իր ներդրումն ունի Մանուկ Աբեղյանը՝ «Մեր երկու գրական լեզուների միության խնդիրը» հոդվածով: Մ. Աբեղյանի ծրագրային այս հոդվածում հստակ կետերով առաջարկվում են քայլեր՝ մեր լեզվի երկու ճյուղերը հնարավորինս մերձեցնելու համար, քանզի դա ունի լեզվական, ազգային, միաժամանակ նաև՝ տնտեսական ու հասարակական լայն նշանակություն:

Հոդվածի երկրորդ մասում ներկայացնում ենք ամերիկահայ միջավայրից քաղած և խմբավորված օրինակներ, որոնք ցույց են տալիս, որ այն, ինչ առաջարկում էին լեզվաբանները 19-րդ դարի կեսերից, որոշակի գործնական դրսևորում է ստացել մեր օրերում: Նկատի ունենք, որ հայերենի երկու ճյուղերը ամերիկյան միջավայրում որոշ չափով ինքնուրույն ու համեմատաբար մեկտեղված զարգանալով՝ սկսել են ձեռք բերել արևելահայերենից ու արևմտահայերենից տարբերվող քերականական, բառային, հնչյունական առանձնահատկություններ, որը հետևանք է երկու ճյուղերի փոխներթափանցումների և անզլերենից հավասար ազդեցության:

Բանալի բառեր – *աշխարհաբար, ճյուղեր, մերձեցում, առաջարկներ, Մանուկ Աբեղյան, արտաշխարհ, արդի լեզվավիճակ*

* **Նորայր Պողոսյան** – բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԱՄՆ Արևմտյան թեմի առաջնորդարան

Норайр Погосян – кандидат филологических наук, доцент, прелатура Западной епархии США
Norayr Poghosyan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Prelacy of the Western Diocese of the USA

Էլ. փոստ՝ inorayr@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4154-5907>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Մտացվել է՝ 03.02.2026

Գրախոսվել է՝ 16.02.2026

Հաստատվել է՝ 16.02.2026

© The Author(s) 2026

Ներածություն

Գրականացող աշխարհաբարի երկու ճյուղերի մշակմանը միտված հրապարակումներն ու էլոյթները ի հայտ են գալիս 19-րդ դարի երկրորդ կեսերից: Այդպիսի երկու բնորոշ օրինակ բերենք, որոնք վերաբերում են հատկապես ճյուղերի հավանական մերձեցման խնդրին:

ա) Արևմտահայ գրական շրջանակներում ի հայտ եկած՝ Նահապետ Ռուսինյանի «Ուղղախօսութիւն արդի հայ լեզուի» ծրագրային գրքույկը ճյուղերի մերձեցման հարցն ավելի գործնական հունի մեջ է ներկայացնում՝ հստակ առաջարկներ բերելով, թե որ լեզվական ձևը որ ճյուղից կարելի է պահել և ընդհանրացնել: Ն. Ռուսինյանը փորձում է միօրինակության բերել լեզվական գրեթե բոլոր մակարդակները, հատկապես ուսումնական նպատակներով. «Աս արդի լեզուն կանոնաւորելու և միանգամայն կատարելութեան շաւղին մեջ քայլ մը առաջ մղելու մտքով է, այսինքն՝ անոր աւելի պարզութիւն, ճշտութիւն, անուշութիւն, ուղղագրութեան դիւրութիւն մը բառերուն համառօտութիւն տալու մտքով է, որ ձեռք գարկինք ուսումնական անձերու խորհրդակցութեամբ, ուղղախօսութիւն մը յօրինելու նոյն լեզուին»¹:

բ) Արևելահայ իրականության մեջ հիշատակելի է Մտ. Պալասանյանի տեսակետը գրական լեզվի նորմավորմանը միջամտելու մասին, որ անուղղակի պատասխան է ավելի ուշ հրապարակված Մանուկ Աբեղյանի փորձերին, որ քիչ հետո կտեսնենք:

Մտ. Պալասանյանը լեզվի զարգացման ընթացքի մասին խոսելիս երեք խումբ է նշում. ա) լեզվի զարգացումը պետք է թողնել ինքնահոսի, բ) լեզվի բնական ընթացքը հետ մղել դեպի գրաբարը, գ) հասնել լեզվի փոփոխություններին՝ արտաքին միջամտություններով: Վերջին այս կետին անհամաձայն է Մտ. Պալասանյանը՝ նույնիսկ այն վտանգավոր համարելով, քանզի, ասում է. «Լեզուի հոգին հիմնական օրէնքների ու ձևերի մեջ է պարունակվում, որոնք անհատի իշխանութիւնից բարձր են: Եթէ ընդունում ենք նոր հայերէնի գոյութիւնը, չենք կարող ժխտել նորա հիմնական օրէնքների գոյութիւնը, որոնք առանձին բնատրութիւն ու կերպարանք են տալիս նորան, հետևաբար և ոչ ոք իրաւունք ունի ձեռնամերձ լինել այդ օրէնքներին»²:

Աշխարհաբարի երկու ճյուղերի մերձեցման մասին այլ հրապարակումներ նույնպես եղել են: Ազնիվ նպատակադրումներ պարունակելով հանդերձ՝ ցավոք, դրանք լեզվական ու գրական լայն շարժում չէին ներկայացնում, այլ մնում էին սոսկ իբրև անհատների մտահոգություններ ու հրապարակումներ: Ճյուղերի մերձեցման հարցը, այսպիսով, մինչ Մանուկ Աբեղյանի հայտնի հողաված-

¹ Ռուսինեան Ն., Ուղղախօսութիւն արդի հայերէն լեզուին, Կ. Պոլիս, 1853, էջ Ե:

² Պալասանեան Մտ., Ընդհանուր տեսութիւն արևելեան նոր գրաւոր լեզուի հայոց, Թիֆլիս, 1870, էջ 4:

առաջարկը, ունեցել է որոշակի նախապատմություն, սակայն լեզվի զարգացման իրական ընթացքի վրա այն գրեթե ազդեցություն չի ունեցել, այլ մնացել է անհատական առաջարկությունների մակարդակում:

Մանուկ Աբեղյանի մտտեցումները

Այդ պայմաններում է, որ 19-րդ դարավերջին ի հայտ է գալիս Մանուկ Աբեղյանի հոդվածը՝ հստակ մեթոդական առաջարկներով:

Մանուկ Աբեղյանն իր գիտական համընդգրկուն մտածողությամբ չէր կարող շրջանցել հայերենի նորմավորման ու ճյուղերի մերձեցման թեման: Այդ մասին ունի մասնակի անդրադարձներ, սակայն ամենից հանգամանակից ու ծրագրայինը, որ տպագրել է շարունակաբար Էջմիածնի «Արարատ» հանդեսի 1897 թվականի համարներում, «Մեր երկու գրական լեզուի միութեան խնդիրը»³ վերնագրով ընդարձակ հոդվածն է: Մանրակրկիտ այս հոդվածը ընդգրկված չէ Մ. Աբեղյանի երկերի ութհատորյակի մեջ:

Հոդվածը մանրամասն անդրադարձ է հայերենի ճյուղերի մերձեցման խնդրին՝ լեզվի ձևաբանական, հնչյունական, իմաստային, բառային կողմերը քննելով:

Հոդվածի առաջին մասում Մ. Աբեղյանը բերում է տրամաբանական մի քանի գործոններ, որոնք առիթ են տվել հարցը քննության առնելու և առաջարկներ անելու համար: «Լեզուի միութիւնը մեզ համար նոյնքան կարևոր է, որքան հայ գրականութեան զարգացումը», որն էլ կապված է հայ ժողովրդի զարգացման հետ, նշում է Մ. Աբեղյանը (էջ 425): Մ. Աբեղյանը մերձեցման օգտին բերում է մի քանի՝ մեր գնահատմամբ անառարկելի պատճառներ, թե հատկապես ինչու է կարևոր լեզվի հնարավորինս միասնականացումը հայության համար: Այդ պատճառներից են հետևյալները.

ա) Արևելահայերեն հասկացող միջին ընթերցողը չի հասկանում արևմտահայերեն և հակառակը, օրինակ՝ Էօժէն Միւի «Թափառական հրեան» գրքի ընթերցանությունը դժվարհաղթահարելի է, «ուրեմն ի՞նչ է լինելու մեր երկու գրական լեզու ունենալու հետևանքը, այն, որ մեր գրականութեան գրեթե կէսը մեռած է մնում ընթերցողների կէսի համար, իսկ գիրքը մեռած մնալու համար չէ» (426):

բ) Դպրոցական դասագրքերը հասանելի չեն պայմանական երկու կողմերի համար, քանի դեռ չեն փոխադրվել մյուս ճյուղի. «Մի՞ թէ մէկը կարող է լինել, որ մանկական ընթերցանութեան համար որոշուած գրքերը կորած չհամարի արևմտահայ մանուկի համար» (425):

³ Տե՛ս **Աբեղեան Մ.**, Մեր երկու գրական լեզուի միութեան խնդիրը, «Արարատ», 1897, № 9-10, էջ 424-431, № 11-12, էջ 494-503 (հոդվածից մեջբերումների էջերը կնշենք շարադրանքի մեջ):
[https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897\(9-10\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897(9-10)_ocr.pdf)
[https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897\(11-12\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897(11-12)_ocr.pdf)

գ) Դպրոցներում հաճախ, հատկապես՝ օրիորդաց դպրոցներում արևմտահայերենը համարվում էր գրաբար, այնտեղ երկու գրական լեզու ունենալը կանանց համար շռայլություն է:

դ) Լեզվական ու գրական ջանքերը երկու ճյուղերի պարագայում իզուր են վատնվում, քանզի վերածվում են առանց այն էլ սուղ մտավոր աշխատանքի ու ռեսուրսների վատնումի:

ե) Խնդիրն ունի տնտեսական հետևանք. չլինելին լեզվական տարբերությունները, տպագրված գրքերը ավելի հեշտությամբ և տնտեսական օգտակարությամբ կառաքվեին Պոլսից Թբիլիսի և հակառակ ուղղությամբ՝ նպաստելով գրահրատարակչության և բնականաբար՝ մշակույթի աճին:

զ) Պատճառների մեջ կարևորներից է Ազգային կենտրոնաձիգ ուժերի խրախուսումը՝ նույն և միատեսակ լեզվի ու գրականության հիմքի վրա. «Հոգևոր հաղորդակցութիւնը, որ գլխաւորապէս լեզուի միութեամբ է լինում, եթէ ամենայն բան չէ, ամենամեծ բանն է արդի ազգութիւնների համար» (427):

Վերջինը կարելի է ամենակարևոր փաստարկներից մեկը համարել, քանզի մեր լեզուն գաղափարական, հոգևոր առումովներով միավորող, միաբանության բերող՝ քիչ մնացած գործոններից է մեզ համար թե՛ հնում, թե՛ հիմա:

Ճյուղերի մերձեցման պատճառների թվարկումից հետո Մ. Աբեղյանն անցնում է «Լեզվի ընդհանրության» քննությանը, որը պիտի լինի ոչ թե տարերային, այլ ուղղորդված, այդ թվում՝ «գրական լեզուի առջև ամեն մարդ իր մայրենի բարբառից մի որոշ չափով զիջում պիտի անէ, մեկն աւելի, միւսը՝ պակաս» (428): Այս հարցում խիստ կարևորում է գրողների դերը, «ամենայն գրող, որ լեզուի միութեան կարևորութիւնը զգում է, իրատւնք ունի և նոյն իսկ պարտիք ունի երկու գրական լեզուի միութեան մասին հոգալու, նա պետք է աշխատի գոնէ այնպէս գրել, որ երկու կողմի ընթերցողների համար ևս հասկանալի լինի» (429):

Հողվածի տարբեր էջերից քաղել ենք Մանուկ Աբեղյանի կարևոր դրույթներ, որ առավել հստակ ձևակերպում են լեզվի մերձեցման իր տեսլականը.

«Մենք գրում ենք իրար մօտեցնելու, և ոչ միացնելու լեզուները, քանզի այնքան միամիտ չենք, որ կարծենք, թէ կարելի է այժմ առանց որևէ քաղաքական մեծ փոփոխութեան երկու գրական լեզուն ի մի ձուլել» (431):

«Որքան շուտ լինի այդ միութիւնը, այնքան աւելի լաւ՝ մեր ընդհանուր զարգացման և յառաջադիմութեան համար» (426):

«Որ մենք երկու գրական լեզու ունինք, դա անցեալի յատկապէս արևելահայ գրագէտների անհեռատեսության շնորհիւ է» (431):

Մեր արևելահայ գրական լեզուն այս ձևով չպիտի գոյություն ունենար, եթէ օրինակ՝ Ստ. Նազարյանը, Մ. Նալբանդյանը, Ռ. Պատկանյանը և ուրիշներ իրենց լեզվական հայացքներում ու գրվածքներում «աւելի ծանր մտածած լինելին իրենց գործի վրայ և հայութեանը Ռուսիայի սահմաններից դուրս ևս տեսնէին» (431):

Իր հողված-առաջարկն ամփոփելիս Մանուկ Աբեղյանը բերում է ճյուղերի մերձեցման վերաբերյալ 8 կետեր, որոնց սեղմագրված բովանդակությունը հետևյալն է.

1. Մերձեցումը անհրաժեշտ է:
2. Միավորումը պիտի լինի փոխադարձ «զիջումներով»:
3. Լեզվի բազմաթիվ ձևերից պետք է ունենալ գիտակցված ընտրություն, որ էթե «լեզուի զարգացման ընթացքին և ոգուն համեմատ է լինում, խորթությին չէ բերում լեզուի մեջ» (502):

4. Լեզվի միության համար պիտի ջանա ամեն անհատ, ով կարևորում է այդ խնդիրը:

5. Ներկայումս անհնար է միավորում իրագործել, բայց «երկու լեզուն հասկանալի լինելու չափով իրար մոտեցնել հնարաւոր է»:

6. Կը և -ում ձևերը և անձի ուղիղ խնդրի հայցական/տրականը անհնար է փոփոխել, ուստի պիտի խոսել այլ կողմերը մերձեցնելու մասին՝ նշվածները թողնելով անփոփոխ:

7. Պետք է հարժարվել գրաբարի քերականական ձևերը արհեստականորեն արդի լեզվի մեջ մուծելուց, «աշխարհաբարը քերականութեամբ միայն աշխարհաբար պետք է լինի»: Իսկ բառագործածության մեջ պիտի ընտրել ընդհանուրը, գրաբարյան ձևերը՝ խուսափելով միայն այս կամ այն ճյուղին հատուկ բառագործածությունից:

8. Անհրաժեշտ են հիմնավոր գիտական ուսումնասիրություններ՝ հասկանալու համար լեզվի զարգացման այս ընթացքը:

Մ. Աբեղյանի այս հողվածի հրապարակումով կարծես կանգ են առնում ճյուղերի մերձեցման հետագա քայլերը, մանավանդ որ հաջորդող շրջանում սկսեցին աշխարհաքաղաքական վայրիվերումներ, որոնք հայերենի ճյուղերը մերձեցնելու խնդրի մասին խոսելու ժամանակ չէին թողնում: Իսկ 1920-ից հետո հայտարարվեց ազգային լեզվի փուլ՝ նկատի ունենալով պետական կազմավորման մեջ արևելահայերենի զարգացման հնարավորությունը:

Այսպիսով, պետք է փաստել, որ հայերենի երկու ճյուղերի մերձեցման մասին մտահոգություններ և առաջարկներ հնչել են 19-րդ դարի կեսերից, որոնց մեջ իր համակարգվածությամբ աչքի է ընկնում Մանուկ Աբեղյանի հողվածը, սակայն լեզվի զարգացման իրական ընթացքի կամ հնարավոր մերձեցման վրա դրանք գրեթե ազդեցություն չունեցան: Մ. Աբեղյանի առաջարկները կյանքի կոչելու իմաստով որոշակիորեն ուշացած էին, թեև լեզվի ճյուղերի մերձեցման մտահոգությունն ու ցանկությունը 19-րդ և 20-րդ դարերում ակնհայտ են:

Ճյուղերի մերձեցման մտահոգություններ 20-րդ դարի ընթացքում

Ի՞նչ եղավ հետագա տասնամյակներին: 20-րդ դարի ընթացքում Հայաստանի և արտաշխարհի մտավորականների կողմից մշտապես արտահայտվել են առանձին տեսակետներ, եղել են հրապարակումներ խնդրի շուրջ: Այդպիսիք

հանդիպում են նաև վերջին շրջանում, որոնցից հիշատակելի են, օրինակ՝ Յակոբ Չոլաքեանի «Արևմտահայերեն-արևելահայերեն. մերձեցման հարցեր»⁴ հոդվածաշարը: «Մեր գրական լեզուի երկու տարբերակները այս հանգրուանին մեջ տակալին դատապարտուած են առանձին գոյատևելու, բայց ընդմիջտ մերձեցման ու չօտարուելու միջոցներ ստեղծելով և իրագործելով»,– նշում է հեղինակը: Շարքի հոդվածներից մեկում հռչակվում է լեզվական ծրագիրը՝ «Մաքրագտումը՝ մերձեցման ճանապարհ»:

Մեկ այլ հեղինակ՝ Հարություն Քյուրքյանը, «Մերձեցումի կարելին ու անկարելին»⁵ հրապարակման մեջ հատկապես բառագործածության համար առաջարկում է «փոխադարձաբար ծանօթացնել այդ գործածությունները՝ թողնելով, որ բնական փոխափանցում տեղի ունենայ: Ինչ փոյթ՝ հաւանօրէն (ու բնականաբար) արևելահայերէնի գերակշռութեամբ» (էջ 5):

Ռոբեր Տեր-Մերկերյանը «Արդի հայերենի երկու տարբերակների փոխհարաբերությունների հարցեր»⁶ հոդվածում հստակ առանձնացնում է քերականակական փոխադարձ ազդեցությունները (այդ մասին մեր քաղած օրինակները կարելի է տեսնել ստորև – Ն.Պ.), որոնք ակնհայտորեն նկատելի են արտերկրի հայախոս հատվածներում, որ հեղինակն անվանում է **փոխներգործություններ**. «Գրավոր խոսքում կան այլ փոխներգործություններ քերականական ձևերի մեջ: Նկատելի է, որ հաճախ արևելահայ բացառական հոլովը փոխարինում է արևմտահայ բացառականին. գրում են «Ժամը 3-ից 8-ը» փոխանակ գրելու «Ժամը 3 էն 8-ը» (էջ 95):

Փոխներթափանցման դրսևորումներ ներկա փուլում

Հայերենի երկու ճյուղերի ամենօրյա համատեղ գործածությունը բերում է որոշակի գործնական ազդեցության դրանց մերձեցման ճանապարհին, որի մասին քննարկում և առաջարկում էին մեր նշած հեղինակները: Մասնավորապես Ամերիկայի հայախոս միջավարում երկու ճյուղերի սերտ փոխշփումների արդյունքում սկսել է ի հայտ գալ որոշ առումով նոր լեզվական որակ: Նոր այնքանով, որ այն այլ վայրերում չի գործածվում:

⁴ Տե՛ս **Յակոբ Չոլաքեան**, Արևմտահայերեն-Արևելահայերեն. Մերձեցման Հարցեր, Ազդակ, Բեյրութ, 2017, փետրվարի համարներ: Տե՛ս հետևյալ հղումով՝

<https://www.aztagdaily.com/archives/335537>

<https://www.aztagdaily.com/archives/335688>

<https://www.aztagdaily.com/archives/335831>

⁵ Տե՛ս **Յարութին Քյուրքյան**, Մերձեցումի կարելին ու անկարելին. արևելահայերեն և արևմտահայերեն լեզուաճիւղեր, «Ազդակ», Բեյրութ, 2015, Սեպտեմբեր 5:

Տե՛ս [https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Azduk1927/2015/2015\(150\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Azduk1927/2015/2015(150)_ocr.pdf)

⁶ Տե՛ս **Ռոբեր Տեր Մերկերեան**, Արդի հայերենի երկու տարբերակների փոխարաբերությունների հարցեր, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գիտական հոդվածների ժողովածու 2013-2023, Երևան, 2023, էջ 89-100: Տե՛ս https://language.sci.am/sites/default/files/arewmtahayeren-zhoghovatsow.pdf?utm_source=chatgpt.com

Ամերիկայի հայկական միջավայրն այդ իմաստով մի մոդել է՝ լեզվական տարբեր որակների խաչավորումից նոր լեզվավիճակ ստանալու համար: Կալիֆորնիայի (հատկապես՝ Լոս Անջելեսի) հայկական հոծ միջավայրը այդ հարցը դիտարկելու հնարավորություն տալիս է: Այստեղ թերևս բոլոր ժամանակների ամենից շատ հայերեն լեզվական շերտեր իր մեջ ընդգրկող միջավայր է համեմատելի 17-րդ դարի սկզբի Նոր Զուղայի կամ Կ.Պոլսի հետ:

Մեր արձանագրած լեզվական փաստերը ցույց են տալիս, որ փոխադարձ շփումների արդյունքում արևմտահայերենի և արևելահայերենի մեջ ի հայտ են եկել քերականական և բառային փոխներթափանցումներ, որ կարելի է խմբավորել հետևյալ կերպ.

1. Արևմտահայերեն – արևելահայերեն քերականական ձևերի փոխներթափանցումներ: Օրինակները քաղել ենք առօրյա խոսքից կամ մամուլից ու եթերից, որոնք հստակ ցույց են տալիս, որ արևմտահայերենով կամ արևելահայերենով խոսողները անկաշկանդ գործածում են մյուս ճյուղի լեզվական-քերականական ձևերը: Դրանց մեջ ամենից տարածվածը, մեր նախնական դիտարկմամբ, ներկայացնում են բացառականի -ից վերջավորությունը, ներկայի -ում-ով և կը-ով ձևերը, օժանդակ բայի վերջադիր գործածությունը, վաղակատարի զուգաձև կիրառությունը միևնույն նախադասության մեջ, ներգոյականը -ում կազմությամբ արևմտահայերեն խոսքում, «մի քիչ»՝ փոխ. «քիչ մը» ձևի և այլն: Օրինակ՝

Մինաս ծնած է Բեյրութում: Այս սերունդը ծնած և հասակ է առել ինձ հետ: Գիւղերից Բեյրութ էին եկած: Միջնակարգս աւարտած եմ հայկական դպրոցում: Որքան կորսնցուց իր արժեքներից: Մենք էլ զինուվցած ենք իրենցից: Տեր հայրը չի գալիս, Հայաստան գացած է: Հիւպատոսէն յետոյ Նաճարեան նստեցրէք: Մեկ հատ մը եղած է, չեմ հիշում: Վերից մեկն կը լսէ եղեր, թէն մի քիչ ուշ: Այսօր դուրս կուգան վանքից և այլն: Հայտնի լրագրող՝ արևմտահայախոս Հարութ Սասունյանը հեռուստատեսային հարցազրույցում օգտագործում է՝ «զգում եմ, ես հավատում եմ, ... աշխարհը մնում է նույն ձևով...», մենք մեկնաբանում ենք հայ ժողովրդի շահերից...» և այլ արևելահայ ձևեր:

Արևմտահայի խոսքում արևելահայերենի ձևեր հնչում են, երբ վերջինս բնակված կամ կրթությունը ստացած է լինում Հայաստանում, օրինակ՝ «Կը ելնեն ու խօսում են մեր մասին», ասում է Հայաստանում կրթություն ստացած քահանան: Ծագումով Միրիայից Վիգեն Սարգսյանի խոսքից՝ «Լեզուն հոն լաւ մը սովորացնում են»:

Կրկին նշենք, որ բերված օրինակները քարտազրել ենք կենդանի խոսքից:

2. Համատեղ փոխառյալ բառեր ամերիկահայերի առօրյա խոսքում, որոնք հատուկ են այստեղի հայախոսներին և Հայաստանում կամ այլ վայրերում հիմնականում կամ գրեթէ չեն գործածվում, օրինակ՝

apartment – բնակարան բազմաբնակելի շենքում, backhouse – ետնատուն, car seat – մանկան նստելիք, credit history – վարկային պատմություն, down

payment – կանխավճար, insurance – ապահովագրություն, preschool – նախադպրոց, single – ընդհանուր սենյակով տուն, townhouse – երկհարկ տուն, որի ննջասենյակները երկրորդ հարկում են, և այլն, որոնք ամեն օր ազատ գործածվում են երկու ճյուղերի խոսքում:

Խոսքային միջավայրում դրանք գործածվում են իբրև օտարաբանություններ. «Available ենք այս պահին, ինչ experience ունեք, կիսվեք please, բնակարան, house (առանձնատուն), apt (apartement) է պետք, ես OK եմ, ստուգեք location-ով» և այլն:

Փոխառյալ այս շերտն առանձին կետի մեջ ենք դասակարգում, քանզի այն համագործածական է երկու ճյուղերի համար էլ:

3. Հարադրություններ / կայուն կապակցություններ: Ստորև բերվող օրինակները, կրկին, քաղված են առօրյա խոսքից, որ արտացոլումն է լեզվի իրական փոփոխությունների: Սրանք փոխառյալ (անգլերեն) բաղադրիչ պարունակող հարադրություններ են, որոնք ընդհանուր են երկու ճյուղերի և առհասարակ բոլոր հայախոսների համար, ինչպես՝ օրդեր անել, OK տալ (OK տալի՞ս ա դեսպանատունը), citizen դառնալ, փաս (pass) լինել – անցնել՝ փոխադրվել, դրոփ (dropp) լինել – կտրվել՝ չանցնել քննությունը, թիքթե՞ կտրել- տոմս առնել, loan (վարկ) տալ, search անել, book անել (ամրագրել), reply անել և այլն:

4. Հայերեն - անգլերեն համատեղ գործածությամբ շարահյուսական միավորներ: Սրանք նախադասություններ կամ շարահյուսական այլ միավորներ են, որոնց գործածությամբ ստացվում են արևտահայերեն-արևելահայերեն-անգլերեն միախառն նախադասություններ, օրինակ՝

Ռիսեփշընում պիտի արքեփթ անես իրանց ագրիմենթեն:

Մեզ մեքենա է պետք, բայց առանց CO signer-ի և deposit-ի, ուղղակի որ lease-ը վճարենք:

Ինչ company կամ office կասեք, որ cruise է ուղարկում:

Ով ունի bluebook, ինձ պետք է essay հանձնելու համար, bookstore-ը փակ է, help please:

Halloween-ի համար angel-ի costumes որտեղից ճարեմ, Ralph parking նայել եմ, չկա:

Ուզում եմ տղայիս դպրոցում լինի after school վճարովի program-ը, և այլն:

Որպես նմուշներ բերում ենք հեռուստատեսությամբ արտաբերված երկու տեքստ, որոնք առատապես պարունակում են անգլերեն բառեր ու արտահայտություններ: Մի կողմից դրանցից շատերի հայերեն համարժեքները դժվար ստեղծելի են ոչ հայախոս միջավայրում, մյուս կողմից՝ ստեղծելիս էլ մնալու են անօգտագործելի, և դրա պահանջարկը ուղղակի չկա:

Անշարժ գույքի ոլորտից. «Եթե փորձում եք վերցնել ձեր առաջին loan-ը և միաժամանակ վերցնում եք առաջին line of credit, մենք կարող ենք այդ հարցում օգնել: First loan-ը կարող է լինել 500, և home equity-ի line of credit-ը կարող

է լինել մինչև 350 հազար: Եթե փորձում եք down payment դնել 20 տոկոս, թեկուզ և jam of program-ը available չլինի, կարող ենք անել first և second-ի տեսքով, որպեսզի այդ տունը կարողանաք առնել full dack-ի տեսքով»:

Ապահովագրության ոլորտից. «Եթե նկատեք, insurance company-ների հետ կապված երկու հատ area եմ դրած էստեղ, սա ցույց ա տալիս, առաջին հինգ ամսվա մեջ եթե մե բան պատահավ, էս insurance plan-ը բոլոր ձեր փողը հետ ա դարձնելու, plus հինգ տոկոս, որ իրան վրա է եկած: Եթե մե բան պատահավ, company-ն հետ ա դարձնելու ձեզի գումարը»:

5. Հնչյունական առանձնահատկություններ: Նոր ձևավորվող «ամերիկյան» հայերենի համար հատուկ քննության առարկա է նոր դրսևորում ստացած՝ արտասանական առանձնահատկությունը: Այն պահանջում է առավել ուշադիր գննություն, որ թողնում ենք հետագային՝ այստեղ միայն արձանագրելով, որ «ամերիկահայերենի» արտասանությունը տարբերվում է թե՛ արևմտահայերենից, թե՛ արևելահայերենից, որոշակի ազդեցություն է կրում ամերիկյան անգլերենից ու պարսկահայ խոսվածքներից, հատկապես նկատի ունենալով բաղաձայնների արտասանությունը, հնչերանգը, վերջին վանկի ձայնավորի երկարացումը և այլն:

Եզրակացություն

Հայերենի երկու ճյուղերի հնարավոր մերձեցման ընթացքը, որի մասին մեր գիտնականներն ու մտահոգ մտավորականները տարբեր հրապարակումներ են ունեցել թե՛ անցյալում, թե՛ մեր օրերում, որոնց մեջ իր ծրագրային բնույթով և գիտական մանրակրկիտությամբ առանձնանում է Մանուկ Աբեղյանի նշված հոդվածը, ներկայումս որոշակի գործնական դրսևորում է ստացել ամերիկյան հայախոս միջավայրում: Մեր քաղած լեզվական նյութի վրա հենվելով՝ պետք է ասել, որ այդ դրսևորվում է՝ 1. նախ և առաջ քերականական ձևերի համատեղ գործածությամբ՝ փոխներթափանցումներով երկու ճյուղերի խոսողների մոտ էլ: 2. Անգլիաբանության հավասար ազդեցությամբ, որը հայախոս այլ համայնքներին ու Հայաստանի հայերի առօրյա խոսքին քիչ է հատուկ: Դրանք փոխառյալ բառեր են, արտահայտություններ, հարադրություններ, շարահյուսական կառույցներ: 3. Արտասանական նոր որակ՝ ազդված ամերիկյան անգլերենից ու մասամբ իրանահայ խոսվածքից:

Երկար ժամանակ այս իրավիճակը շարունակվելու, հայերին հայախոս պահելու հնարավորության պարագայում, որն ամենից բարդն է այս թեմայի մասին խոսելիս, կարող է ստացվել հայերենի համակարգված մի նոր տարածքային տարբերակ (խիստ վաղ է ասել լեզվավիճակ կամ առավել ևս՝ նոր ճյուղ), որն իր մեջ կրում է թե՛ հայերենի երկու ճյուղերի որոշակիորեն փոխներթափանցված և ըստ այդմ միասնականացած ձևեր, թե՛ անգլերենի ընդհանուր ազդեցություն: Այսինքն՝ սա նախկին գիտնականների և այդ թվում Մանուկ Աբեղյանի նշած՝ հայերենի ճյուղերի մերձեցման գործնական և յուրատեսակ

դրսևորում է, որ արտահայտվում է փոխներթափանցումների դրսևորումներով: Կհանգեցնի՞ սա նոր լեզվավիճակի, հեռակա ու դժվար կանխորոշվող հարց է, որի ընթացքին միջամտելը գրեթե անհնար է, ինչպես որ անհնար եղավ միջամտել 19-րդ դարում նոր-նոր նորմավորվող հայերենի երկու ճյուղերը մերձեցնելիս:

НОРАЙР ПОГОСЯН – Проблема сближения ветвей литературного армянского языка: Подход Манука Абега и некоторые современные проявления. – В статье рассматриваются ранние и более поздние предложения, касающиеся сближения двух разновидностей новоармянского языка, в исторической перспективе - с XIX века до наших дней. Особое внимание уделяется подходам Наапета Русиняна и Степана Паласаняна, при этом центральное место занимает анализ программной статьи Манука Абега и сформулированных в ней теоретических положений. Процессы нормализации и расширения сферы общеупотребительного функционирования двух разновидностей новоармянского языка на протяжении длительного времени сопровождались дискуссиями о принципах их кодификации, а также о разграничении их отношений с классическим армянским языком.

В публикациях, посвящённых данной проблематике, неоднократно выдвигались идеи сближения, а в ряде случаев и объединения двух литературных разновидностей — как в западноармянском, так и в восточноармянском контекстах. Программная статья Манука Абега занимает в этом отношении особое место, поскольку в ней предлагается комплекс чётко сформулированных мер, направленных на максимальное сближение двух разновидностей языка, при этом подчёркивается не только их лингвистическое и национальное значение, но и более широкий социальный и экономический контекст проблемы. В статье обсуждаются и сопоставляются различные подходы к отбору грамматических форм, лексических единиц и синтаксических конструкций. Существенный вклад Абега в данное лингвистико-литературное движение подтверждается также его работой «Проблема единства наших двух литературных языков».

Во второй части статьи приводятся конкретные примеры из армяно-американской языковой среды, демонстрирующие, что предложения, выдвигавшиеся начиная с середины XIX века, в определённой степени получили практическую реализацию в современном языковом употреблении. В американском контексте две разновидности армянского языка, развиваясь в известной мере автономно, приобретают лексические, синтаксические и фонологические особенности, отличающие их как от восточноармянского, так и от западноармянского языковых стандартов. Эти особенности являются результатом взаимного взаимодействия двух разновидностей, а также их относительно равного контакта с английским языком.

Ключевые слова: *новоармянский язык, языковые разновидности, сближение, предложения, Манук Абега, диаспора, современная языковая ситуация*

NORAYR POGHOSYAN – The Rapprochement of Literary Armenian Varieties: Manuk Abeghian's Approach and Contemporary Manifestations. – The following article examines both earlier and more recent proposals concerning the rapprochement of the two branches of Modern Armenian, tracing these ideas from the nineteenth century to the present. Particular attention is devoted to the approaches of Nahapet Rusinian and Step'an Palasanian, while special emphasis is placed on the analysis of Manuk Abeghian's influential article and the positions articulated therein. The process of standardization and the expansion of general usage of the two branches of Modern Armenian have consistently been accompanied by debates over their regulation and the clarification of their boundaries in relation to Classical Armenian. Publications addressing this issue have repeatedly advanced ideas of rapprochement and, in some cases, even unification of the two branches, both within Western and Eastern Armenian contexts. Manuk Abeghian's programmatic article is especially significant in this respect, as it proposes a set of clearly formulated measures aimed at bringing the two branches of the language as close as

possible to one another, emphasizing not only their linguistic and national importance, but also their broader social and economic implications. Various approaches to the selection of grammatical forms, lexical usage, and syntactic structures are proposed and critically discussed. Abeghian's contribution to this linguistic and literary movement is further evidenced in his article "The Problem of the Unity of Our Two Literary Languages."

The second part of the article presents concrete examples drawn from the Armenian-American milieu, demonstrating that proposals advanced since the mid-nineteenth century have, to a certain extent, found practical realization in contemporary usage. In the American context, the two branches of Armenian, developing with a degree of autonomy, acquire lexical, syntactic, and phonological features that differ from both Eastern and Western Armenian. These features emerge as a result of mutual interaction between the two branches as well as their relatively equal exposure to the influence of English.

Key words: *Modern Armenian, language branches, rapprochement, proposals, Manuk Abeghian, diaspora, contemporary linguistic situation*

Գրականության ցանկ

- Աբեղեան Մ., Մեր երկու գրական լեզուի միութեան խնդիրը, «Արարատ», 1897, № 9-10, էջ 424-431, № 11-12, էջ 494-503: [Abeġean M., Mer erku grakan lezui miut'yan xndirē, «Ararat», 1897, № 9-10, էջ 424-431, № 11-12, էջ 494-503]:
- Յակոբ Չոլաքեան, Արևմտահայերէն-Արևելահայերէն. Մերձեցման Հարցեր, Ազդակ, Բեյրութ, 2017, փետրվարի համարներ <https://www.aztagdaily.com/archives/335537> [Yakob Ch'olak'ean, Arevmtahayerēn-Arevelahayerēn. Merjec'man Harc'er, Azdak, Beirut, 2017, petruari hamarner]
- Յարութիւն Քիրքճեան, Մերձեցումի կարելին ու անկարելին. արևելահայերէն և արևմտահայերէն լեզուաճիւղեր, «Ազդակ», Բեյրութ, 2015, Սեպտեմբեր 5 [https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Azdak1927/2015/2015\(150\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20TERT/Azdak1927/2015/2015(150)_ocr.pdf) [Yarut'ian K'iurk'ch'ean, Merjec'umi k'arelin u anķarelin. arevelahayerēn yev armtahayerēn lezvac'iugher, «Azdak», Beirut, 2015, September 5]
- Պալասանեան Սո., Ընդհանուր տեսութիւն արևելեան նոր գրաւոր լեզուի հայոց, Թիֆլիս, 1870, էջ 4: [Palasanean St., Ĕndhanur tesut'iun arevelyan nor gravōr lezui hayoc', T'iflis, 1870, էջ 4]:
- Ռոբեր Տէր Մերկերեան, Արդի հայերէնի երկու տարբերակների փոխարարբերութիւնների հարցեր, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գիտական հոդվածների ժողովածու 2013-2023, Երևան, 2023, էջ 89-100 https://language.sci.am/sites/default/files/arewmtahayeren-zhoghovatsow.pdf?utm_source=chatgpt.com [Rober Tēr Merkerean, Ardi hayerēni erku tarberakneri p'oxyaraberut'yunneri harc'er, HH GAA H. Aĉaryani anvan lezvi instituti gitakan hodvac'neri zhoghovac'u 2013-2023, Yerevan, 2023, էջ 89-100]
- Ռուսինեան Ն., Ուղղախօսութիւն արդի հայերէն լեզուին, Կ. Պոլիս, 1853, էջ Ե [Rusinēan N., Uġġaxōsut'iun ardi hayerēn lezuin, K. Polis, 1853, էջ E] [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897\(11-12\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897(11-12)_ocr.pdf) [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897\(9-10\)_ocr.pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Ararat%20Ej/1897/1897(9-10)_ocr.pdf) <https://www.aztagdaily.com/archives/335688> <https://www.aztagdaily.com/archives/335831>